

A reformáció eredeti céljai és a katolikus megújulás a II. Vatikáni Zsinat után¹

Dr. Reuss András

Megjelent: Ökumené (57.) 2004/4, 22-29. – Lelkipásztor (80) 2005/1, 6-9.

Elöljáróban

A feladat meghatározása bizonytalan. A konferencia témája – *Az ökumené eredményei és kérdései* – azt sugallja, hogy az ökumené kérdése van terítéken. A szóbeli felkérésben a 40 évvel ezelőtt befejeződött II. Vatikáni Zsinat kiértékelése szerepel, és ezt erősíti meg a leírt és megküldött program: *A reformáció eredeti céljai és a katolikus megújulás a II. Vatikáni Zsinat után*. A két témakör között bizonyos egyenetlenséget látok, mondhatnám azt is, feszültség van. Ha úgy értelmezzük, hogy a konferencia abból a szempontból kíván foglalkozni akár a reformációval, akár a II. Vatikáni Zsinattal, hogy mennyire felelnek meg az ökumenicitásnak, akkor az ökumené a vizsgálódásnak a mértéke. Az egyház egysége ugyan fontos, de nem lehet a végső és az egyetlen mérték. Elengedhetetlen ugyanis annak a kérdésnek a föltevése, hogy az egy egyház krisztusi egyház-e.

Melyek voltak a reformáció eredeti céljai?

Izgalmas, lutheránus számára hízogó is, ha a római katolikus egyház zsinat utáni megújulását a reformáció eredeti céljaihoz kívánja valaki mérni. Ehhez két megjegyzés. Az egyik formai, a másik tartalmi.

Formai szempontból az a nehézség, hogy a reformáció nem úgy vette kezdetét, mint amikor egy miniszterelnök hivatalba lép és hozzáát gondosan előkészített programja megvalósításához.

A 1517-ben készült 95 tételében, amelyet Luther megküldött Albrecht mainzi érseknek is, a búcsúról folytatott vitára hívta a tudósokat. Az Ágostai Hitvallás, amelyet Melanchthon fogalmazott meg és egyeztetett a birodalmi rendekkel, 1530-ban nem azt követelte, hogy Róma fogadja el a reformátorok tétéleit, hanem azt, hogy ne tiltsák az

¹ Előadás a Keresztény Ökumenikus Baráti Társaság (KÖT) konferenciáján. „Az ökumené eredményei és kérdése.” Budapest, 2004. szeptember 9. Szerkesztett változat.

evangéliumi igehirdetést és az úrvacsora két szín alatti nyújtását. A tridenti zsinatra szóló első meghívás nyomán – 1537-ben készült Schmalkaldeni Cikkekben – Luther már sokkal élesebben fogalmazott, de tartotta magát ahhoz, hogy bizonyos dolgokban egyetértés van, más dolgokban nem lehet engedni, és vannak, amelyeket „tanult és értelmes emberekkel, vagy magunk között kellene megtárgyalnunk.”² A reformátori elvárások és célkitűzések különböző tartalmú és stílusú felsorolását még hosszan lehetne folytatni. Ezek alapján érthető, ha Luther azt mondta magáról, hogy olyan volt, mint a vak öszvér, amelyet vezetnek.

Tartalmi szempontból az kérdéses, hogy teológiai szempontból lehet-e a reformáció a római katolikus megújulásnak a mértéke. Erre csak nagyon határozott tagadással válaszolhatok. A katolikus egyháznak nem lehet mértéke a reformáció. Hozzá kell tennünk: az evangélikus egyháznak sem lehet mértéke a reformáció, sem a kálvini, sem a lutheri reformáció, hanem csakis a Krisztus evangéliuma. Ez meredeken hangzik ma is, és mindig. Kierkegaard, a dán teológus, lelkész és filozófus a 19. század közepén azt írta kortársainak, hogy a feladat Krisztust belevinni a keresztyénségbe. Többek között ezért is nevettek és gúnyolódtak rajta a koppenhágaiak. Kinyomtatott műveiből pedig jó, ha tíz példánynál többet megvásároltak.

Helyes persze a reformáció céljának a megigazulás tanításának érvényesítését tekinteni. Csak jól kell érteni a fogalmat. Akkor érezte Luther úgy, hogy a menny tárul ki előtte, amikor megértette, hogy a megigazulás nem az örök Bíró tette, aki megfizet mindenkinek cselekedete szerint, hanem az irgalmas Atyáé, aki Jézus Krisztusban felemeli a bűnben vergődőt és újjáteremti. A hit ezért nem ürügy a semmittevésre, hanem a kétségbeesett és elveszett ember egyetlen reménye. Nem az üdvösség útja szezonvégi kiárulásban, hanem teljes szívvel odafordulás ahhoz, aki a mentőövet nyújtja, aki megváltott. Anélkül, hogy ez előzetes program lett volna, valósult meg egymás után sok minden, amit ebből következőnek ismertek fel. Anyanyelv használata az istentiszteleten; anyanyelvű Szentírás; a Biblia tanulmányozásának és az igehirdetésnek a felértékelődése; a laikusok és a lelkészek intenzívebb tanítása; a laikusok szerepének – akár a világi hivatásukat, akár egyházi felelősségüket tekintve – kiemelése; az emberi teljesítmény lebecsülése abban az értelemben, hogy az csak Isten által kiprovoált válasz lehet az isteni

---

² Schmalkaldeni Cikkek III. A tételek harmadik része, in: Konkordia Könyv II, 25. o.

cselekvésre. Ebből következett az egyháztan változása is. Az egyház, mint a megváltottak közössége az Atya megváltó munkájának elsősorban eredménye, és csak amennyiben az evangéliumot tisztán tanítja és a szentségeket Krisztus rendelése szerint nyújtja, eszköze is a megváltásnak.

Hol tart a katolikus megújulás a II. Vatikáni Zsinat után?

Eredmények és megtorpanások a római katolikus egyházban

A zsinat értékelése körüli vita még mindig folyik a római katolikus egyházban is, a protestantizmusban is. A zsinat hatása adottság és feladat.³ A lelkesedés, a fékezés óhajta vagy a közömbösség⁴ mellett hangot kap a teljes elutasítás is („üzemi baleset”).⁵ Nemcsak kritikusok teszik fel kérdéseiket. Maga II. János Pál pápa megkérdezte, „hogyan befogadtuk-e a Zsinatot, a Szentlélek e nagy ajándékát a második évezred végén?”⁶

A zsinat eredményeinek felsorolása pusztán terjedelmi okokból is lehetetlen. Az alkalmat, amelyen együtt vagyunk, meghatározza a keresztyénség, az ökumené és a barátság, ezért testvéri lelkülettel szabad nemcsak dicséretet mondani. Ehhez bátorítást adnak és segítséget is nyújtanak olyan katolikusok, akik egyházukat szeretik és elkötelezettek iránta. A következőkben a teljesség igénye nélkül utalok eredményekre és megtorpanásokra.

a) Az anyanyelvű mise az egyik legnagyobb és legszembevetőbb eredmény. Az emberek rácsodálkoztak az addig nem értett szövegekre. Bár megállásról is beszélnek, mert sokszor csak a régi latin szövegek lefordítása történik és nem a ma nyelven fogalmaznak új szövegeket, és visszakozásról is, mert egyre szélesebb körben engedélyezik ismét a latin misét.⁷ Noha meg kell jegyezni, Luther elmarasztalta a cseheket, mert csak az anyanyelvükhöz ragaszkodnak, így másokkal nem tudnak érintkezni. Az anyanyelv kizárólagossága fogságot is jelenthet tehát. A konzervatív, a múlthoz ragaszkodó törekvések hatnak protestáns körökre is, amikor úgy gondolják, hogy az egyetemes és katolikus, ami régi.

³ Hafenscher Károly: Bizalommal a jövő felé. Egyházfórum 2002/4, 3-5. o.

⁴ Helmut Krätzl: A zsinat öröksége. A zsémbes öregurak és ifjú utódaik. Mérleg (39) 2003/2, 147. o.

⁵ Krätzl: i.m. 140. o.

⁶ II. János Pál pápa: Tertio Millennio Adveniente. A harmadik évezred közeledtével kezdetű apostoli levele a püspökökhöz, a papokhoz és a hívekhez a 2000. év jubileumának előkészítéséről. Fordította Diós István. Budapest, é.n. 36. pont.

⁷ Krätzl, i.m. 145. o.

b) A római katolikus bibliafordítások is megjelentek, valóban terjesztik, kézbe adták a Szentírást. A bibliatudományban óriási lépések történtek. Ma már nem könnyű megállapítani egy bibliai kommentárnál, hogy protestáns vagy római katolikus a szerzője. Az íge előrébb került több ponton is például a katolikus kegyességi irodalomban. A templomi beszédeknek talán még mindig kevésbé meghatározója. Protestáns kétség, hogy a Szentírásnak a Tanítóhivatal fölött deklarált tekintélye⁸ valóban megvalósul-e?

c) Sokkal inkább jellemző a zsinat óta egymás elfogadása, mint azelőtt, még ha fenntartásokkal is. Megkezdődtek és egyre gyakoribbá váltak a kölcsönös meghívások előadások tartására, tanulmányok közlésére, közös imádságra, ünnepekre.

Németországban, ahol megközelítően azonos létszámmal van jelen a két felekezet, most már szinte minden évben közösen szólnak hozzá az EKD Tanácsa és a Német Püspöki Kar bizonyos társadalmi és etikai kérdésekhez. Ausztriában pedig, ahol a többségi nagy katolikus egyház is tagja a helyi ökumenikus tanácsnak, a kisebb egyházakkal együtt teszi ugyanezt anélkül, hogy ráerőltetné meggyőződését a többiekre. Nagy esemény volt néhány évvel ezelőtt a Berlinben tartott ökumenikus egyházi nap (Kirchentag), még ha a katolikus egyház hivatalosan nem is engedélyezte az úrvacsora közös ünneplését. A Hittani Kongregációnak 2000-ben kibocsátott Dominus Iesus nyilatkozata, amely egyrészt lényegében a protestánsokra nézve jelentette ki, hogy azok egyházi közösségek, és „nem egyházak a szó sajátos értelmében”,⁹ másrészt olyan határozottsággal állt ki a vallási pluralizmussal szemben, valamint Jézus Krisztus üdvözítő misztériumának egyetlen és egyetemes volta mellett, hogy a később református püspök Szabó István nagyon ugyancsak szükséges reformatori hangvételt hallott ki belőle.

d) Eufória.¹⁰ Győz az egyház – a tekintélyével, a tömegével, a kapcsolataival, a diplomáciájával, a taktikázásával, a személyi politikájával. Külsőségeivel nem csak az általa képviselt ügynek a roppant értékét, hanem a saját nagyságát is igyekszik tudtul adni, és ezzel hatni, benyomást kelteni, befolyást szerezni, kérdéseket eldönteni és elintézni. Példamutatóan jelen van a tanítás mindenféle szintje, módszere és formája a katolikus egyházban a zsinat óta, de jelen van – nemcsak a tiszteletlen protestánsok számára

⁸ „Dei Verbum”. Dogmatikai konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról. 10. pont.

⁹ A Hittani Kongregáció Dominus Iesus nyilatkozata Jézus Krisztus és az Egyház egyetlen és egyetemesen üdvözítő voltáról. 2000. augusztus 6. Fordította Dr. Diós István. 17. pont.

<http://www.katolikus.hu/roma/domiesus.html>

¹⁰ A d)-e)-f) pontokhoz vö. Hafenscher Károly: Bizalommal a jövő felé. Egyházfórum 2002/4, 3-5. o.

idegenül – az a törekvés is, hogy ne meggyőzéssel, hanem hatalmi szóval jussanak megoldásokhoz. A centralizációt mindig is sokallották az egyházban, de katolikusok állapítják meg, hogy ma sokkal nagyobb a centralizáció, mint valaha.¹¹

e) Juridizmus. Az egyházi törvénykönyv (CIC, Codex Iuris Canonici) is megújult a zsinat óta. Protestánsok számára nehezen követhető az a mentalitás, amely még a szándékokra és az imádságokra is előírásokat tartalmaz. El kell azonban fogadnunk, hogy egy földi, emberi közösség nem lehet meg pontos szabályok nélkül, amelyek medret szabnak az emberi cselekvésnek és magatartásnak. Meghallgatjuk azt a szándékot is, hogy egyházjog feladata mindenben az ember üdvösségét szolgálni.

Az élet sok területén szerzett tapasztalatunk alapján azonban nem alaptalanok a fenntartások a jognak ezzel a mindenhatóságával szemben. Hogy mennyire nem alkalmas a jogi megközelítés minden kérdés kezelésére, azt jól mutatja a válás és újraraházasodás problémája, amelyet még a katolikus egyházban élők is megoldatlannak tartanak.¹² A közvélemény előtt úgy tünteti fel magát a katolikus egyház, hogy nem engedélyezi a válást, míg a protestánsok ebben a kérdésben – úgymond – megengedő álláspontot foglalnak e. Szentségi házasság felbontásáról valóban nem lehet szó a római katolikus egyházban, legföljebb a házasság érvénytelenítéséről. Ennek a feltételei azonban olyanok, hogy bizonyos körülmények között egyházilag szentesít olyasmit, mint például a korhiány akadályára hivatkozva, amit önmagában protestánsok egyértelműen válásnak tekintenének.¹³ Hasonlót lehet mondani azokról az esetekről, amikor katolikus hívek polgári házasságát vagy nem katolikus templomban megáldott házasságát tekintik érvénytelennek. Közben persze a családpsztorizáció széles körökben kiépült, elterjedt; a szexualitás értelmezésének új hangsúlya is jelen van.¹⁴ Megmaradt viszont a terhesség-megszakítás tilalmának és a megengedett fogamzásgátlási eljárások feszültsége.¹⁵

Nem helyeselhető, ha az ökumené lényegét csak az egymás iránti testvéri szeretetben lássuk és a tan jelentőségét lebecsüljük. Krisztus úrvacsorai jelenlétének kérdésében mégis megfontolandó, hogy akkor vesszük-e a valóságos jelenlétet egészen

---

¹¹ Órsy László: Struktúrák és egyházkép. Interjú. Endreffy Zoltán fordítása. MÉRLEG (32) 1996/1, 24. o. Krätzl, i.m. 144. o.

¹² Órsy László: Struktúrák és egyházkép. 25. o.

¹³ Süllei László: A korhiány akadályai. Szent István Társulat: Budapest, 1999. 32 o. (Esztergom-Budapesti Érseki Bíróság. Házassági akadályok I.)

¹⁴ Krätzl, i.m. 142. o.

¹⁵ Krätzl, i.m. 146. o.

komolyan, ha a másik fél tanítása minden tekintetben megegyezik a miénkkel, vagy elképzelhető a valóságos jelenlét olyan értelmezése, amelynél kiemeljük, hogy az Úr vendégei vagyunk, mert ő az meghívó és ő a cselekvő az úrvacsorában, amint az EKD Tanácsának dokumentuma megfogalmazza.¹⁶

f) Klerikalizmus. Akár csak felületes és külső szemlélődés alapján is szembeszökő a katolikus egyházban a laikusok megelevenedett, alkotó és felelős részvétele és szolgálata. Találkoztam olyan megállapítással, hogy a katolikus egyházban a világi hívek világi szolgálatának felbecsülésével mintha csökkent volna a befolyásuk az egyházon belül. Saját tapasztalatból nem tudom megítélni annak az állításnak vagy megfigyelésnek az igazságát, hogy a világi hívek és papság közötti feszültség ma sokkal élesebb, mint korábban bármikor.¹⁷

Elsősorban a külföldi püspöki kinevezésekkel kapcsolatosan lehet olykor kritikákat olvasni, amelyek kifogásolják, hogy abba nem szólhatnak bele a világi hívek.¹⁸ Önmagában ez a szempont külső mértéket igényel a vezető tisztségek betöltésénél. Ha viszont belegondolunk, hogy a jelenlegi gyakorlat a centrumhoz igazodást preferálja mindennél jobban, holott még a római katolicizmuson belül is elképzelhető lenne összhangra törekedni pápa, a püspöki kollégium és a világi hívek szempontja (és „érdekei”) között. A kurializmus és a konciliarizmus feszültsége, amely például a 16. században is téma volt, továbbra is fennáll, még ha nem is használjuk ezeket a kifejezéseket. Ma a püspöki kollegialitás értelmezésében és gyakorlásának mikéntje felől folyik esetleg vita, vagy csak huzakodás. Nevezetesen, hogy a püspökök – a pápával egységben – csak az egyetemes zsinat vagy például a püspöki szinóduson, netán egyházmegyei zsinaton is részesednek a Tanítóhivatalban.¹⁹ Minél inkább szűkítik a jogkörüket, annál inkább adja fel Róma a püspökök bátorságát, kezdeményezőkézségét, vagyis azt, hogy a helyi kihívásokra feleletet tudjanak adni.²⁰

g) Az evangélikus – római katolikus Közös Nyilatkozat a megigazulástanról (Augsburg, 1999) hét pontban megfogalmazta a közöset, de hét pontban az eltérőt is. A II.

---

¹⁶ Das Abendmahl. Eine Orientierungshilfe zu Verständnis und Praxis des Abendmahls in der evangelischen Kirche. Vorgelegt vom Rat der Evangelischen Kirche in Deutschland. Gütersloher Verlagshaus: Gütersloh, 2003. 64 o.

¹⁷ Órsy László: Struktúrák és egyházkép. 23k. o. Krätzl, i.m. 144. o.

¹⁸ Órsy László: Struktúrák és egyházkép. 26. o.

¹⁹ Órsy László: Struktúrák és egyházkép. 23k. o. Krätzl, i.m. 144. o.

²⁰ Órsy László: Kollegialitás a zsinaton és a mai egyházban. Mérleg (37) 2001/3, 273-279.

Vatikáni Zsinattal kapcsolatos ez is, hiszen a zsinat egyik határozata tette lehetővé a párbeszéd megkezdését, amelynek során – több más dokumentum után – elfogadták és aláírták ezt a dokumentumot. Ennek azonban nincsen következménye a kölcsönös kapcsolatokra. Igazolja ez is, hogy az eltérést Róma is, Wittenberg is még igen jelentősnek tartja. Az evangélikusokat is zavarja, hogy a közösen megfogalmazott tételek mellett még több olyan tanítás és gyakorlat van, amelyet a megigazulás tanításával nem tudunk összeegyeztetni. Az a meggyőződésünk, hogy ami a közösön felül még a hagyomány gazdagságában jelen van római katolikus tanításban és gyakorlatban, az jelenlétével módosítja az evangélium tisztaságát és veszélyezteti annak egyértelműségét. Az isteni cselekvés páratlan teremtő ereje az, amit mi hangsúlyozni akarunk, de úgy érezzük, hogy az embernek erre adott válasza a római katolikus egyházban jó esetben egyensúlyban van az isteni és emberi együttműködésének értelmében, olykor azonban mintha az emberi túlsúlya lenne jellemző. Olyan tanításokra és gyakorlatra gondolok itt, mint például Mária és a szentek tisztelete és közbenjárása, a tisztítótűz, a büntetések elengedése.

h) II. János Pál *Ut unum sint* kezdetű enciklikájában felajánlotta, és a többi egyházat meghívta – amint ő fogalmazott – arra a mérhetetlen feladatra, hogy „*találjam meg a primátus gyakorlásának olyan formáját, mely – küldetésének egyetlen lényeges mozzanatáról sem mondva le – kitárul az új helyzet felé.*”²¹ Ezt a roppant horderejű meghívást is csak a II. Vatikáni Zsinaton megindult és azóta felerősödött megújulási folyamat eredményének kell tartani, még ha nem is lehet sok megtett lépésről beszámolni ezen az úton.

Eredmények és megtorpanások az evangélikus egyházban

Nem a kötelező udvariasság, hanem az evangélikus egyház iránti elkötelezettség és a Krisztus ügye iránti szeretet késztet, hogy a katolikus egyházzal kapcsolatban föltett kérdést az evangélikus egyházzal is szembesítsük: A reformáció eredeti céljai és az evangélikus egyház. Utalásokra kell szorítkoznunk, teljesség igénye nélkül.

a) A reformátori cél elhalványult. A reformátorok Krisztusra akartak figyelni és őt követni. Probléma, ha mi ehelyett a reformátorokra figyelünk és csak őket akarjuk követni.

b) A szentírástudomány nagy mértékben elracionizálódott és sokszor csak a kritikai-analitikus funkcióját teljesíti, a kérügmaticus-szintetikus nélkül. Az igei kegyesség

---

²¹ 95. pont.

nincs annyira előtérben, mint a reformáció vagy a pietizmus idején. Még azok is, akik a spiritualitás megújulásának módjait keresik, legtöbbször nem a Szentírás és az ige felé fordulnak. Az igehirdetés sokszor csak igemagyarázat, nem pedig megszólító és teremtő ige.

c) Az úrvacsora az évszázados marginalizálódás után, amely már az első reformátorok idején kezdődött, korunkban kap lassan újra nagyobb jelentőséget. Részben római hatások érvényesülnek eközben, nem pedig reformátoriak és igeiek. Így értelmezem, amikor elsősorban külső késztetéssel, az úrvacsora gyakori meghirdetésével, az úrvacsorának az istentisztelet egyetlen rendjébe való tagolásával, de a gyülekezet tanítása és igehirdetés nélkül, az idő előtti eltávozás megakadályozásával, az istentiszteleti renddel és nem az ajándék utáni vágyakozás felkeltésével bírjuk rá a jelenlevőket az úrvacsorával élésre. A római katolikus *ex opere operato* felé hajlanak mindazok a törekvések, amelyek nem erősíteni vagy újraéleszteni szándékoznak, hanem feladják a nyomokban még mindig fellelhető egyéni otthoni előkészületet.

d) A gyülekezeti közös gyónásnak (általános kérdésekre adott közösen adott egyéni válaszokkal) javasolt elhagyása egy új evangélikus istentiszteleti rendből, és ezzel a gyónás és az úrvacsora elválasztása önmagában nem kifogásolható. Meglepő és elfogadhatatlan viszont egy ilyen rend mellett azzal érvelni, amint erre van példa, hogy az úrvacsora nem bűnbánati alkalom. Mi jelentése van akkor még a szereztetési ige szavának „érettetek adatik” és „kiontatik bűnök bocsánatára”? Lehet ezeknek a szavaknak és általuk az ajándéknak úgy örülni, hogy nem kell bűneinkre gondolnunk? Mi az értelme ezeknek a szavaknak a bűneink nélkül?

e) Tartva attól, hogy a római katolicizmus bizonyos megjelenési formáinak hibájába esünk, elvetjük az *ecclesia triumphans* földi megjelenítését és ódzkodunk mindentől, ami ilyen benyomást kelthet, de elfeledjük, hogy *Christus Victor!*

f) Berzenkedünk az ellen, és elvetjük azt a szemléletet, amely minden területen jogilag törekszik rendezni az életet, de – ha akarjuk, ha nem – kínlódunk minden egyházztaggal és kollegával (és a bennünk levő óemberrel is), akit az egyházban és a gyülekezetekben nem hat át az evangélium öröme és hatalma.

g) Klerikalizálódás: nincs pápánk, de minden kezdő és nem kezdő pápának érzi magát, és sokszor úgyis viselkedik.

Mi az előttünk álló közös probléma?

„Az a tény, hogy a reformáció mégis önálló felekezeti egyház megalakulásához vezetett, az eredeti reformációs törekvés csődje.”²² E tételt nemcsak katolikusok mondják a reformációról, mi is mondhatjuk, hiszen nem új egyház alapítása, hanem reformációja, megújítása volt az eredeti cél. Ami történt csődje a reformációnak, de csődje az egyetemes egyháznak is, hogy kirekesztett valamit, aminek számos felismerését átveszi később, de a kirekesztést mégsem szünteti meg. S vajon kielégítené-e a reformáció egyházait, ha teljesülne az Ágostai Hitvallásnak az idézett követelése?

A feladat a kérdések újbóli, egészen radikális végiggondolása és végigvitele. Amint igazán reformátori szellemben Walter Kasper bíboros, a Pápai Egységutkárság elnöke fogalmazott: „Nem másoknak kell visszatérniük hozzánk, hanem mindnyájunknak meg kell térnünk Krisztushoz.”²³ Csodálatosan egybecseng ez Luther első tételével: „Mikor Urunk és Mesterünk azt mondta: »Térjete meg!« – azt akarta, hogy a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen [Mt 4,17].”²⁴

Az egyház egységének és megújulásának problémája olyan feladat, amelynek megoldása nem egy előadásra vár, nem egy felekezet, a római katolicizmus vagy a lutheranizmus lehetősége, hanem a mennyei Atyáé, aki – amint Krisztus mondta és élte, – nem akarja, hogy akár csak egy is elveszen a legkisebbek közül. Ennek vagyunk, ennek legyünk szolgálói.

---

²² Walter Kasper: Egy Úr, egy hit, egy keresztség. A jövő ökumenikus távlatai. Fordította Keul Mária. Mérés (38) 2002/3, 295. o.

²³ Walter Kasper: Egy Úr, egy hit, egy keresztség. 295. o.

²⁴ Luther Márton, A 95 tétel. Fordította Zsigmondy Árpád. In: Luther Márton 95 tétele és utolsó prédikációja. 1517. 1546. Budapest 1996.